

РОЗДІЛ VI. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

УДК 008:378.4(477.83)

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2025-3-27>

ПОТЕНЦІАЛ АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ У РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

Муравська С. В.

*доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-4971-7312
svitlana.v.muravska@lpnu.ua*

Ключові слова:

*постконфліктна спадщина,
мілітарна спадщина,
університет, політика
пам'яті, комеморативні
практики, національна
ідентичність.*

Статтю присвячено аналізу потенціалу академічної спільноти у розвитку процесів меморіалізації російсько-української війни та осмисленню ролі університетів у формуванні політики пам'яті. У роботі обґрунтовано, що меморіалізація мілітарної та постконфліктної спадщини є не лише інструментом збереження історичної пам'яті, а й важливим чинником формування національної ідентичності та соціальної згуртованості. Підкреслено відмінність між мілітарною та постконфліктною спадщиною, окреслено їхню функцію як основи для створення культурних наративів і громадського діалогу. Особливу увагу приділено «третій місії» університетів, яка передбачає активну участь у суспільних процесах, зокрема у творенні стратегій меморіалізації та виробленні концептуальних підходів до управління спадщиною. На прикладі українських закладів вищої освіти розглянуто освітні програми з публічної історії, урбаністики та спадщини, які формують міждисциплінарні компетентності та забезпечують підготовку фахівців для роботи з пам'яттю, травмою і посттравматичним зростанням суспільства. Акцентовано на значенні університетів як майданчиків для наукових дискусій, ініціації міжгалузевих досліджень і популяризації результатів серед громадськості. Визначено ризики відсутності академічного супроводу процесів меморіалізації, серед яких – комерціалізація пам'яті та інформаційні маніпуляції з боку противника. Досвід зарубіжних університетів (Глазго, Амстердам) засвідчує необхідність створення освітніх курсів і дослідницьких платформ, що інтегрують локальний та глобальний виміри пам'яті. У висновках наголошено, що відповідальність академічної спільноти полягає у формуванні етичного та науково обґрунтованого дискурсу пам'яті, який сприятиме збереженню історичної правди, розвитку гуманітарних практик і консолідації українського суспільства в умовах війни та повосенної відбудови.

THE POTENTIAL OF THE ACADEMIC COMMUNITY IN THE DEVELOPMENT OF MEMORIALIZATION PROCESSES (ON THE EXAMPLE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR)

Muravska S. V.

*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History, Museology,
and Cultural Heritage*

*Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4971-7312
svitlana.v.muravska@lpnu.ua*

Key words: *post-conflict heritage, military heritage, university, politics of memory, commemorative practices, national identity.*

This article explores the potential of the academic community in advancing memorialization processes related to the Ukrainian-Russian war and critically examines the role of universities in shaping memory politics. It argues that the memorialization of military and post-conflict heritage constitutes not only a mechanism for safeguarding historical memory but also a pivotal instrument in constructing collective identity and fostering social cohesion. The paper highlights the conceptual distinction between military and post-conflict heritage, emphasizing their function as sites of collective memory and as frameworks for generating cultural narratives and enabling public dialogue. Special attention is devoted to the «third mission» of universities, which entails proactive engagement in societal transformation through the development of commemorative strategies and evidence-based approaches to heritage governance. Drawing on the example of Ukrainian higher education institutions, the study considers educational programs in public history, urban studies, and heritage studies that cultivate interdisciplinary competencies and train professionals capable of addressing issues of memory, trauma, and post-traumatic growth. Universities are presented as critical platforms for scholarly debate, cross-sectoral collaboration, and the dissemination of knowledge to broader audiences. The absence of academic involvement, however, risks leaving memorialization vulnerable to commercialization, political exploitation, and adversarial disinformation campaigns that distort historical truth. The experience of international universities (e.g., Glasgow, Amsterdam) illustrates the importance of educational and research platforms that integrate local and global dimensions of memory and provide comparative perspectives for Ukraine. The article concludes that the academic community bears responsibility for shaping an ethical and scientifically grounded discourse of memory, which is essential for preserving historical truth, advancing humanistic commemorative practices, strengthening cultural resilience, and consolidating Ukrainian society during the war and throughout post-war reconstruction.

Постановка проблеми. В умовах сучасної війни питання меморіалізації набуває особливого значення. Постконфліктна спадщина – це важливий компонент національної пам'яті, який дає змогу осмислювати досвід військового протистояння, його вплив на різні суспільні процеси, у тому числі на творення національної ідентичності. Університети мають потенціал забезпечити науковий підхід до вивчення таких об'єктів, забезпечуючи критичний аналіз подій, які відбувалися. Дослідження сприяють розвитку співпраці між

представниками різних галузей задля збереження об'єктів та їх успішної інтерпретації. Прикметно, що заклади вищої освіти з великою кількістю фахівців відповідного профілю можуть забезпечити створення таких міждисциплінарних команд.

Українські університети як центри наукової думки, освіти та громадського дискурсу повинні активно долучатися до формування політики національної пам'яті, стратегії меморіалізації, належного використання та збереження об'єктів постконфліктної спадщини. Актуальність статті

зумовлена зростаючою роллю академічної спільноти у формуванні та осмисленні суспільної пам'яті про російсько-українську війну. Науковці з різних сфер можуть не лише документувати події, а й сприяти створенню концепцій меморіалізації, що допоможе уникнути маніпуляцій історією та сприятиме усвідомленню уроків війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою меморіалізації російсько-української війни займаються як науковці, так і громадські діячі. Зокрема, Володимир В'ятрович, колишній голова Українського інституту національної пам'яті, та Антон Лягуша з Київської школи економіки активно досліджують питання колективної пам'яті та меморіалізації війни. УІНП ініціював серію круглих столів, присвячених цьому завданню. Питання сучасної історичної пам'яті також вивчає Оксана Довгополова [2]. Одним із найновіших досліджень є книга Кеннет Фут та Анет Арвей [9].

Серед закордонних дослідників цієї проблеми слід виділити Джея Вінтера [17], П'єра Нора [15] та Джеймса Янга [18]. Найвідомішими дослідниками постконфліктної спадщини є Шерон Макдональд [13] та Йоріс Кіла [12]. Водночас у всіх вищезгаданих дослідженнях спеціально не виокремлювалася роль університетів у розвитку цих процесів. Цим фактом і зумовлюється актуальність статті.

Мета статті – аналіз ролі академічної спільноти у розвитку процесів меморіалізації російсько-української війни та обґрунтування її потенціалу для створення науково обґрунтованих підходів в управлінні постконфліктною спадщиною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Меморіалізація постконфліктної та мілітарної спадщини – ключовий інструмент збереження історичної пам'яті. Вона трансформує військові об'єкти з минулого в культурні символи, що допомагають сучасному суспільству рефлексувати над війнами, їхніми наслідками та значенням для майбутніх поколінь. Мілітарні об'єкти виконують роль «мостів» між минулим і майбутнім, що мають фундаментальний вплив на колективну свідомість. Мілітарна та постконфліктна спадщина також створює унікальний простір для переосмислення ролі України в історичному контексті. Об'єкти цього типу спадщини мають стати дієвим інструментом зміцнення національної ідентичності, формуючи цілісний культурний наратив для нових поколінь. Закладам вищої освіти слід виокремити свою чітку роль у процесах управління спадщиною.

Долучення українських ЗВО до процесів управління спадщиною є суспільною необхідністю. Це сприяє збереженню історичної пам'яті, розвитку наукових досліджень, популяризації

спадщини та формуванню відповідального ставлення до минулого в контексті сучасних викликів.

«Університет відповідає не лише за кваліфікацію людського капіталу Університети повинні реагувати на суспільні потреби та запити ринку, пов'язуючи діяльність університету з його власним соціально-економічним контекстом», – це твердження про третю місію університетів у XXI ст. безпосередньо акцентує увагу на їхньому зобов'язанні активно долучатися до розбудови суспільних процесів [16, р. 315]. Меморіалізація є власне таким украй важливим процесом. Його основою є об'єкти мілітарної та постконфліктної спадщини. Обидва типи спадщини можуть перетинатися, особливо коли військові об'єкти перетворюються на пам'ятні місця після завершення бойових дій. Різниця між мілітарною та постконфліктною спадщиною полягає у їхньому змісті, контексті виникнення та підходах до управління. Мілітарна спадщина – це динамічний процес, у якому спадщина, яка залишилася в результаті воєнних конфліктів, стає ареною ідентичності, пам'яті та культурних дискусій. У фокусі управління є збереження як частини історичної пам'яті, інтеграція у туристичні маршрути та музейні експозиції, так і ревіталізація військових просторів. Постконфліктна спадщина охоплює об'єкти та практики, які залишаються після конфліктів. Вона включає як руїни, так і нові пам'ятні місця, створені для осмислення подій війни. Під час роботи з постконфліктною спадщиною акцентується увага на необхідності осмислення історичної травми, використанні у миротворчих ініціативах, відбудові або збереженні руїн як нагадування про наслідки війни.

Для України з її історією боротьби за існування інтерпретація спадщини має надзвичайне значення. У цьому аспекті можна помітити важливу взаємозалежність практик меморіалізації та об'єктів спадщини. Саме меморіалізація перетворює ці простори на місця, де суспільство може переосмислювати минуле. Як відбуватиметься цей процес, великою мірою залежить від академічної спільноти, яка шляхом дослідницьких пошуків, наукових дискусій має донести до широкої громадськості що слід робити, а чого точно робити не варто.

Внесок університетів не менш значущий для підготовки відповідних освітніх програм. Першим закладом вищої освіти в Україні, який відреагував на незаповнену нішу, стала КШЕ, відкривши у 2022 р. освітню програму «Дослідження пам'яті та публічна історія». Вони визначили створення політики роботи з минулим та реалізацію меморативних проєктів головними завданнями для випускників [3]. Перелік курсів свідчить про міждисциплінарний підхід, що поєднує гуманітарні

науки, соціологію, медіадослідження та практичні навички проєктного менеджменту. Через рік, у 2023 р., у КШЕ було започатковано ще одну магістерську програму «Урбаністика та повоєнна відбудова». Академічна директорка ОП Тетяна Водотика вказує, що завдяки програмі «*є унікальний шанс його (місто. – С.М.) змінити. Полагодити там, де є тріщини... А також опанувати травму й посилити посттравматичне зростання*» [8]. Офіційний сайт програми вказує, що цільова аудиторія – бажаючі долучитися до відновлення і розбудови українських міст та їхніх просторів.

Серед ініціатив, які опосередковано спрямовані на підготовку фахівця з питань меморіалізації, слід виокремити магістерську програму «Майбутнє спадщини: історія, культура, література» в Українському католицькому університеті. Програма поєднує історію, культурологію, філологію та філософію та охоплює такі важливі теми, як спадщина, пам'ять, ідентичність, деколонізація та травма, зокрема через призму війни. Керівник програми Богдан Чума наголошує на потребі створення нового гуманітарія, здатного працювати з історичними проблемами в сучасному контексті [4].

Потенціал ЗВО у забезпеченні освітнього аспекту процесів меморіалізації величезний. Передусім йдеться про розроблення дисциплін або окремих тем у межах уже існуючих дисциплін для студентів різних освітніх програм, які б навчали можливим варіантам роботи з місцями пам'яті, змальовуючи виклики та сильні боки такого шляху. На ЗВО також покладається відповідальність в організації відповідних досліджень. Шляхом участі в академічній мобільності, ініціативі створення консорціумів у рамках міжнародних грантів саме українські науковці мають вивчати, як здійснювався процес управління спадщиною в країнах, де відбувалися військові конфлікти, накладаючи теоретичну канву на українські реалії. Дослідження тощо мають бути орієнтиром для представників органів державної влади, музеїв та культурних інституцій, громадських та волонтерських організацій, і не лише у намірах створити простори пам'яті Героям, знищеним містам, місцям торту, масової загибелі тощо.

Тут ідеться і про грандіозну просвітницьку роботу, і про глибоке дослідження практик меморіалізації, аналіз їхніх помилок, удосконалення існуючих механізмів з огляду на контекст подій тощо. Ця діяльність буде внеском академічної спільноти у створення українського наративу про війну. Якщо ж ми не організуємо якісне управління об'єктами мілітарної спадщини, ця ніша дуже швидко заповниться низькопробними варіантами, способами заробітку на пам'яті про сотні тисяч Героїв. Окрім того, як спостерігаємо вже зараз, наш противник активно просуває свій погляд на війну. Після завершення бойових дій

така діяльність розгорнеться ще активніше. Натомість вдумлива організації цього процесу українською спільнотою стане свідченням її європейського вибору.

Українською важливою є спроможність закладів вищої освіти стати платформою для організації взаємодії між стейкхолдерами, дотичними до процесів управління постконфліктною спадщиною, та майданчиком для популяризації результатів процесу дослідження серед широкої громадськості. Така діяльність стане позитивним внеском у творення іміджу конкретного ЗВО в рамках виконання ним «третьої місії».

Щодо залученості університетів до вищезгаданих процесів на сучасному етапі, то провідним інститутом, який реалізовує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті народу, є УІНП. У складі його колегії є декілька представників академічного середовища, зокрема Інституту історії України НАН України та Одеського національного університету імені Мечникова.

У 2022 р. Центр міської історії у Львові організував серію розмов під назвою «Хто питає про війну: розмови з тими, хто документує сьогодення». Учасники, серед яких були науковці та музейні працівники, ділилися досвідом інтеграції цих тем в освітні програми та музейні експозиції [7]. Окрім того, у 2024 р. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України підготував аналітичну записку, яка узагальнює результати досліджень різних аспектів формування та еволюції пам'ятійного дискурсу в контексті цього конфлікту [5]. Ці матеріали, створені представниками академічного середовища, фіксують у тому числі внесок університетів у розвиток комеморативних практик і водночас демонструють, наскільки мало ЗВО долучені до цього процесу.

У лютому 2024 р. Платформа культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво» разом із ГО «Музей сучасного мистецтва» запустили лабораторію практик меморіалізації – освітньо-дослідницький проєкт із практичним складником. Серед лекторів були також представники ЗВО. Кожна із запропонованих до обговорення тем була надважливою: символічна мова та контексти сприйняття меморіалів та контрмеморіалів, найвідоміші військові меморіали у світі, принципи роботи з колективною травмою в публічному просторі та інші питання. Величезна кількість заявок (350!) на участь продемонструвала, що це питання вкрай важливе для українського суспільства. Водночас презентація матеріалів проєкту засвідчила, що у фокусі було мистецтво як основний інструмент у процесі меморіалізації. Своєю чергою, університети мають потенціал, аби долучитися до його активного обговорення й окреслення кроків для успішної практичної

реалізації, стати майданчиком спільних пошуків, об'єднуючи людей, які працюють із вузькими питаннями меморіалізації [6].

Приклади університетів за кордоном свідчать, що саме академічне середовище має очолювати тенденцію в обговоренні питань меморіалізації, формувати науковий дискурс та висвітлювати етичні проблеми процесу. Українські «студії пам'яті» є дуже молодими й починають активно розвиватися тільки з моменту здобуття Україною незалежності у 1991 р., але найбільший імпульс для їхнього розвитку дали Революція Гідності та початок російсько-української війни [1, с. 53]. За великим рахунком, українські дослідники стоять на початку великої дороги, адже жодного курсу, присвяченого цій темі, немає в українських університетах.

Натомість курс «Memory and War in Contemporary Europe» в Університеті Глазго – частина магістерської програми з історії. Він охоплює дослідження пам'яті війни у Європі, зокрема в контексті Першої та Другої світових воєн, а також сучасних конфліктів. Символічною є дата – 2014 р., коли він уперше запропонований абітурієнтам. Магістерська програма з *heritage and memory studies* Університету Амстердама великою мірою зосереджена на вивченні ролі пам'яті, війни та спадщини в контексті сучасних змін. Амстердамська школа спадщини, пам'яті та матеріальної культури (АНМ) є дослідницьким інститутом і докторантурою, яка фокусується на аналізі наративів минулого в сьогоденні, а також перетворення минулого на спадщину, пам'ять і матеріальну культуру [14]. З-поміж дослідницьких тем АНМ – музеї та меморіали, транснаціональні наративи пам'яті, спадщина і конфлікт. Остання тема аналізує спадщину конфліктів у сучасному контексті постконфліктних війн, зростаючу комерціалізацію і (цифрову) доступність

спадщини та роль темного туризму, а також постконфліктну реконструкцію, примирення і місцевий соціально-економічний розвиток для глибоко поранених суспільств [10]. Її напрацювання дуже важливі для українського контексту. Водночас не менш важливим є долучення українських дослідників до роботи у цій царині.

Університет відомий не лише вищезгаданими освітніми курсами. Тут також ініціювали створення міжнародного рецензованого журналу *Heritage, Memory and Conflict Journal*. Він критично аналізує сліди минулого в сьогоденні, його трансформацію у спадщину та пам'ять, а також питання привласнення, реституції, музеєфікації та медіатизації. Журнал охоплює теми пам'яті й забуття, травми, примирення, постколоніальної пам'яті, міграції та кордонів [11]. Очевидно, що актуальність кожного із задекларованих аспектів, базуючись на українському емпіричному матеріалі, є безсумнівною.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Академічна спільнота відіграє важливу роль у процесах меморіалізації, зокрема в умовах сучасної російсько-української війни. Університети як центри знань мають формувати стратегії збереження та інтерпретації пам'яті, розробляти освітні програми та ініціювати дослідження, що висвітлюють соціальні, політичні й етичні виміри спадщини. Особливого значення набуває відповідальність науковців за формування національної пам'яті та вироблення концепцій меморіалізації, які враховують історичний контекст і мінімізують ризики маніпуляцій. Створення етичного дискурсу та вироблення наративів про війну мають стати провідними завданнями академічної спільноти. Це сприятиме не лише глибшому розумінню мілітарної та постконфліктної спадщини, а й збереженню історичної правди для прийдешніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуцький А. Формування та роль комеморативних практик в умовах російсько-української війни. *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*. 2024. Вип. 7. С. 52–60.
2. Довгополова О.А. Територія нашої відповідальності: Бабин Яр та сучасна історична пам'ять в Україні. 2017.
3. Дослідження пам'яті та публічна історія – програма. URL: <https://university.kse.ua/magistratura/msph> (дата звернення: 11.08.2025).
4. Підготовка фахівців у галузі спадщини під час війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iyeo3xcFUDg&t=1150s> (дата звернення: 11.08.2025).
5. Концептуалізація пам'яті в дискурсі в умовах російсько-української війни. Аналітична записка / відп. ред. Р. Голик, Г. Дидик-Меуш. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2024. 150 с.
6. Презентація ідей проєктів Лабораторії практик меморіалізації. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ibnmkA4p6QI> (дата звернення: 11.08.2025).
7. Розмови з тими, хто питає про війну : збірник / ред. Н. Отріщенко. Львів : Центр міської історії, 2024. 180 с.
8. Урбаністика та повоєнна відбудова. URL: <https://university.kse.ua/magistratura/mur> (дата звернення: 11.08.2025).

9. Foote K., Árvay. *Contested Places, Contested Pasts. Sites of Memory and Commemoration in the Hungarian Landscape*. Routledge, 2025. 300 p.
10. Heritage and Conflict. URL: <https://ahm.uva.nl/research/research-themes/heritage-and-conflict.html> (accessed: 11.08.2025).
11. Heritage, Memory and Conflict Journal. Focus and Scope. URL: <https://www.scienceopen.com/collection/d99b18ef-45cf-4eea-8988-2fdd4618f646> (accessed: 11.08.2025).
12. Kila J.D. *Heritage under Siege: Military Implementation of Cultural Property Protection Following the 1954 Hague Convention*. 2012. <https://scispace.com/pdf/heritage-under-siege-military-implementation-of-the-1954-xfv3uzrst8.pdf> (accessed: 11.08.2025).
13. Macdonald S. *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*. Routledge, 2009.
14. Mission. URL: <https://ahm.uva.nl/about/mission/mission.html> (accessed: 11.08.2024).
15. Nora P. *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*. Representations. 1989. No. 26. P. 7–24.
16. Pinto H., Cruz A.R., Almeida de H. *Academic Entrepreneurship and Knowledge Transfer Networks: Translation Process and Boundary Organizations*. University of Coimbra, 2016.
17. Winter J. *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
18. Young J.E. *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven, CT: Yale University Press, 1993.

REFERENCES

1. Bohutskyi, A. (2024). Formuvannia ta rol komemoratyvnykh praktyk v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation and role of commemorative practices in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorii i teorii kultury*, 7, 52–60 [in Ukrainian].
2. Dovgoplova, O.A. (2017). Terytorii nashoi vidpovidalnosti: Babyn Yar ta suchasna istorychna pamiat v Ukraini [The territory of our responsibility: Babyn Yar and contemporary historical memory in Ukraine]. [in Ukrainian].
3. Doslidzhennia pamyati ta publichna istoriia — programa [Memory studies and public history program]. URL: <https://university.kse.ua/magistratura/msph> [in Ukrainian].
4. Interviu – Pidhotovka fakhivtsiv u haluzi spadshchyny pid chas viiny [Interview – Training specialists in the field of heritage during the war]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iyeo3xcFUdg&t=1150s>
5. Holyk, R., & Dydyk-Meush, H. (Eds.). (2024). *Kontseptualizatsiia pamiatinoho dyskursu v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny* [Conceptualization of memory discourse in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. Lviv: Institute of Ukrainian Studies, NAS of Ukraine [in Ukrainian].
6. Prezentatsiia idei proektiv Laboratorii praktyk memorializatsii [Presentation of project ideas of the Laboratory of Memorialization Practices]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ibnmkA4p6QI>
7. Rozmovy z tymy, khto pytaie pro vijnu [Conversations with those who ask about the war]. (2024). N. Otrishchenko (Ed.). Lviv: Center for Urban History.
8. Urbanistyka ta povoienna vidbudova — prohrama [Urban studies and postwar reconstruction program]. Retrieved from <https://university.kse.ua/magistratura/mur>
9. Foote, K., & Árvay. (2025). *Contested places, contested pasts. Sites of memory and commemoration in the Hungarian landscape*. Routledge.
10. Heritage and Conflict. URL: <https://ahm.uva.nl/research/research-themes/heritage-and-conflict.html>
11. Heritage, Memory and Conflict Journal. Focus and scope. URL: <https://www.scienceopen.com/collection/d99b18ef-45cf-4eea-8988-2fdd4618f646>
12. Kila, J.D. (2012). *Heritage under siege: Military implementation of cultural property protection following the 1954 Hague Convention*. *Heritage and Identity*, 1, 1–342.
13. Macdonald, S. (2009). *Difficult heritage: Negotiating the Nazi past in Nuremberg and beyond*. Routledge.
14. Mission. URL: <https://ahm.uva.nl/about/mission/mission.html>
15. Nora, P. (1989). *Between memory and history: Les lieux de mémoire*. *Representations*, 26, 7–24.
16. Pinto, H., Cruz, A.R., & Almeida de H. (2016). *Academic entrepreneurship and knowledge transfer networks: Translation process and boundary organizations*. University of Coimbra.
17. Winter, J. (1995). *Sites of memory, sites of mourning: The Great War in European cultural history*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Young, J.E. (1993). *The texture of memory: Holocaust memorials and meaning*. New Haven, CT: Yale University Press.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.09.2025

Дата публікації: 20.10.2025